

**БАНК ХИЗМАТЛАРИ БОЗОРИНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА
ЗАМОНАВИЙ МОЛИЯВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ТУТГАН
ЎРНИ**

Ғаниева Нозима Алижон қизи

НамМТИ “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит”

кафедраси ассистенти

[*nozimaganieva40@gmail.com*](mailto:nozimaganieva40@gmail.com)

тел: 90-219-6127

Сайитбайев Шермирза Даткамирзаевич

НамМТИ “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит”

кафедраси профессори

Каримова Мавжуда Боходировна,

НамМТИ “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит”

кафедраси катта ўқитувчиси,

[*mavjudakarimova2@gmail.com*](mailto:mavjudakarimova2@gmail.com)

АННОТАЦИЯ: Мақолада молиявий хизматлар бозорида фаол иштирок этаётган тижорат банкларининг ҳам ўзига хос ўрни бор, албатта. Дарҳақиқат, бугунги кунда барча турдаги тижорат банклари иқтисодиёт тармоқларини молиялаштириши, ўзининг кредит маблағларини тақдим этиб, аҳолини истеъмол кредитлари билан таъминлашдаги ҳиссаси ортиб бормоқда. Шу боис, иқтисодиётнинг реал тармоқларини молиялаштиришида банк муассасаларининг иштирокини янада ошириши, айниқса, тижорат банклари фаолиятини бунданда ошириши масалаларига алоҳида тўхталиб ўтилган.

КАЛИТ СЎЗЛАР: “Fin Tech”, “робо-эдвайзинг”, булутли технологиялар, катта маълумотлар (big data), блокчейн, ақилли шартномалар, биометрика ва биометрия, сунъий интеллект.

АННОТАЦИЯ: *Разумеется, свое место в статье имеют и коммерческие банки, активно участвующие на рынке финансовых услуг. Действительно, сегодня все виды коммерческих банков увеличивают свою долю в финансировании отраслей экономики, предоставляя свои кредитные средства и предоставляя потребительские кредиты населению. Поэтому конкретно были рассмотрены вопросы дальнейшего увеличения участия банковских учреждений в финансировании реальных секторов экономики, особенно дальнейшего повышения активности коммерческих банков.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *“Fin Tech”, «робоэдвайзинг», облачные технологии, большие данные, блокчейн, смарт-контракты, биометрия и биометрия, искусственный интеллект.*

ANNATOTSIYA: *Of course, commercial banks actively participating in the financial services market also have their own place in the article. In fact, today all types of commercial banks are increasing their contribution to the financing of economic sectors, providing their credit funds and providing the population with consumer loans. Therefore, the issues of further increasing the participation of banking institutions in financing real sectors of the economy, especially increasing the activity of commercial banks.*

KEY WORDS: *Fin Tech, robo-advisory, cloud technologies, big data, blockchain, smart contracts, biometrics and biometrics, artificial intelligence.*

Кириш.

Мамлакатнинг макроиқтисодий ўсиши таъминлаш, мавжуд ишлаб чиқариш тармоқлари фаолиятини юксалтириш, шунингдек, молиявий хизматлар бозорида фаол иштирок этаётган тижорат банкларининг ҳам ўзига хос ўрни бор, албатта. Дарҳақиқат, бугунги кунда барча турдаги тижорат банклари иқтисодиёт тармоқларини молиялаштириш, ўзининг кредит маблағларини тақдим этиб, аҳолини истеъмол кредитлари билан таъминлашдаги ҳиссаси ортиб бормоқда. Шу боис, иқтисодиётнинг реал тармоқларини молиялаштиришда банк муассасаларининг иштирокини

янада ошириш, айниқса, тижорат банклари фаолиятини бунданда ошириш соҳа олдида турган долзарб масалалардан ҳисобланади.

Дунё тараққиётида рақамли технологияларнинг ўрни ва аҳамияти йил сайин ортиб бормоқда. Айниқса, техник трансформацион жараёнларнинг молиявий секторларга кенг тадбиқ этилиши банк тизимлари, тўлов операциялари, кредитлаш ва бошқа шу турдаги хизматлар самарадорлигини янада оширмоқда. Молиявий хизматларни яхшилайдиган ва оптималлаштирадиган бу хилдаги технологиялар – “Финтех” (инг. “Fin Tech”) номи билан юритилувчи молиявий технологиялар ҳисобланади.

Молиявий технологиялар – банклар ва молиявий хизматлар бозоридаги воситачилар, яъни анъанавий молия ташкилотлари билан рақобатлашиш учун технологиялар ва инновациялардан фойдаланувчи компаниялардан иборат соҳадир.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Ривожланган мамлакатларнинг тажрибасини тадқиқ этиш шуни кўрсатмоқдаки, ҳозирги кунда тижорат банклар тизимидаги замонавий инновацион дастурий таъминотлар ва махсус платформалар асосида бир неча йиллар мобайнида фаолият юритиб келмоқда. Банк бизнесини янада такомиллаштириш учун, кичик ва йирик молиявий технология компаниялари мижозларга кўрсатиладиган хизматларни яхшилаш учун “сунъий ақл-идрок” (artificial intelligence) ва рақамли технологиялардан кенг фойдаланилмоқда. Янги рақобатчилар барча ўлчамдаги эски молиявий институтларга таҳдид сола бошлади, шу билан бирга кўплаб янги технологиялар ҳам катта имкониятлар яратмоқда.

Atos ахборот технологиялар соҳасида Европа корпорацияси глобал молиявий хизматлар ва суғурта компаниясининг катта вице-президенти Дан Коэннинг айтишича, “Замонавий FinTech ва блокчейн технологияларининг банк хизматлари бозорига кириб келиши молиявий хизматларининг ривожланиш учун кўплаб имкониятлар очмоқда”[2].

Тижорат банклари активлари самарадорлигини оширишнинг илмий-амалий жиҳатларини Россия иқтисодчи олимлари Г.Г.Коробова, Р.А.Карпова, А.Ф.Рябова, В.А.Ларионова, Г.Ж.Курдюмов, Е.А.Нестеренко, С.А.Шульков кабилар томонидан банк активларини вазибалари, ликвидлиги, риск даражаси, жойлаштириш муддати ва субъектига қараб таснифлашни таклиф этилган[3].

Шунингдек, турли соҳаларда банк фаолиятининг самарадорлигини баҳолашнинг айрим жиҳатлари қуйидаги олимлар илмий тадқиқотларида аниқланди: М. Фаррелл, К.В. Толчина, Г.Д. Лепекин, С.Р. Моисеева, С.В. Голован, Р. Баширова ва бошқалар[4] тадқиқотнинг турли йўналишлари бўйича тижорат банкларининг самарадорлигини таҳлил қилдилар, банкнинг самарадорлигини баҳолаш бўйича комплекс ёндашув ва банклараро рақобат шароитида банк самарадорлиги кўрсаткичлари тизимини таклиф этганлар.

Асосий қисм.

Молиявий соҳада информацион технологияларнинг ўрни беқиёс ва охириги йилларда ўз долзарблигини сақлаб келмоқда. Яқин келажакда банк соҳасида таклиф этилаётган хизматлар, маҳсулотлар, ҳамда уларнинг сифати ва ишончилигини ошириш, мижозларнинг улардан хоҳлаган вақтда фойдаланишни (24/7) ташкил этиш, тўлов операциялари тезлиги ва хавфсизлиги ошириш тенденциялари устунлик қилиб боради. Бу асосан, тижорат банкларининг молия бозорларида рақобатдош устунликларга эришиш истаги билан боғлиқ. Замонавий шароитда банклар турли хил янги технологиялардан фойдаланишга асосланган ривожланиш имкониятларини қидирмоқдалар. Ҳозирги кунда уларнинг энг истиқболлилари қўйидагилардир, яъни катта маълумотларни таҳлил қилиш (Big Data), сунъий интеллект (artificial intelligence, AI), машинали ўрганиш (machine learning), робототехника (robotic), биометрика (biometric, biometric identification), булутли технологиялар (cloud technologies), блокчейн (blockchain) ва мобил технологиялар (mobile technologies). Банк фаолиятига молиявий инновацияларни жорий этиш уларга маълум ижобий молиявий ва

иктисодий самарадорликка эришишга ёрдам беради, яъни бу самарадорлик кўйидагиларда намоён бўлади: – иш юритиш ва операцион харажатларининг камайиши; – банк даромади ва фойдасининг ошиши; – банк мижозлари сонининг ошиши; – молиявий хизматлар бозорида банк улушининг кенгайиши. Банк соҳасида қўлланиладиган инновацион технологияларнинг айримларини кўриб чиқамиз.

Булутли технологиялар. Ушбу технологиялардан фойдаланиш интернет хизмати сифатида ҳисоблаш қуввати ва ресурсларини сақлаш, ҳамда олиш имконини беради. Банклар кўпинча бухгалтерия-ҳисоби ва операцион фаолиятда, рискларни бошқариш ва ахборот хавфсизлиги каби бизнес юритишнинг муҳим жиҳатлари учун булутли технологиялардан кенг фойдаланишни йўлга қўйишган. Булутли технологиялардан фойдаланган ҳолда виртуал банклар яратиш ҳолатлари ҳам мавжуд. Мисол учун, Сингапурнинг “DBS Bank”ки Ҳиндистонда “DigiBank”ни ташкил этди. У фақат бош банкнинг бухгалтерия-ҳисоби ва операцион тузилмасидан фойдаланган ҳолда мобил банк сифатида фаолият юритиб келмоқда.

Сунъий интеллект ва машинали ўрганиш. Бу технологиялар қарор қабул қилиш алгоритмларини қуришда нейрон тармоқларидан фойдаланишга асосланган технологиялардир. Улар тижорат банклари томонидан бир қатор вазифаларни бажариш учун фойдаланилади. Уларни қўллашнинг икки йўналишини ажратиб кўрсатиш мумкин бўлади:

1) мижозлар билан бевосита мулоқот қилиш. Кўплаб маълумотлар тизимида мижозларнинг молиявий имкониятлари ва уларнинг кредит қобилиятидан келиб чиқиб уларга хизмат турларини тақдим этишда фойдаланилади. Бу катта ҳажмдаги маълумотларни таҳлил қилишда сунъий интеллектдан фойдаланиш туфайли амалга оширилади. Сунъий интеллект тўғридан-тўғри эҳтиёжларни аниқлаш учун мижознинг харакатлари тўғрисидаги катта ҳажмдаги маълумотларнинг асосий таъсир нуқталарини топишга ёрдам беради.

Бу эрда “**робо-эдвайзинг**” ҳақида алоҳида айтиб ўтиш керак. Ушбу хизмат банк миқозига фойдаланувчи томонидан белгиланган параметрлар (рискнинг мақбул даражаси, керакли рентабеллик даражаси, инвестицияларни режалаштириш вариантлар) асосида инвестиция портфелини шакллантиришга ёрдам беради. Ундан кейин эса активларни бошқариш сунъий интеллект ёрдамида автоматик равишда амалга оширилади. Бундан ташқари, чат-ботлар ва овозли ёрдамчилар ҳам сунъий интеллектдан фойдаланадилар. У сўровни қайта ишлайди ва жавоб ёки ечим ишлаб чиқаради. Бунда сунъий интеллектдан фойдалилмаса, кўллабқувватлаш хизмати кўплаб сўровларни бажариш ва жавобларни ишлаб чиқаришнинг жисмоний имконсизлиги туфайли самарали ишлай олмасди.

2) Қарор қабул қилишда сунъий интеллектдан фойдаланиш миқозлар учун шахсийлаштирилган ечимлар ва хабарларни яратиш вақтини сезиларли даражада қисқартириши мумкин. Бундан ташқари, сунъий интеллект миқозлар ҳақидаги маълумотларни тезда топиб, уни сўров пайдо бўлгунга қадар банк ходимларига тақдим этиши мумкин, бу эса банк жараёнларини тезлаштиришга яқиндан ёрдам бермоқда. Масалан, юзага келадиган дефолт rischi ҳақида олдиндан огоҳлантириш, бу рискнинг якуний даражасини тайёрлаш ва камайтириш бўйича маълумотларни келтириб ўтиш мумкин.

Катта маълумотлар. Ушбу туркумга турли хил ва тузилмаган шаклга эга бўлган катта ҳажмдаги маълумотлар киради, масалан, ижтимоий тармоқлар ёки матбуотдаги маълумотлар. Илгари ушбу тоифадаги маълумотлар таҳлил қилиш жараёнида ишлатилмаган, сабаби уларни қайта ишлаш ва таҳлил қилишнинг мураккаблиги, улардан фойдаланишда катта ҳисоблаш қуввати, кўп таҳрир қилиш вақти, шунингдек муҳим молиявий харажатларни талаб қилган. Бундай маълумотлар билан ишлаш жуда кўп статистик усул ва методлардан фойдаланишни, ҳамда сунъий интеллектни талаб қилади.

Биометрика ва биометрия. Биометрика бу бармоқ излари, кўз тўр пардаси ва бошқалар орқали ноёб биометрик маълумотларга таянган ҳолда шахсни аниқлаш имконини берувчи технологияларни қамраб олади. Ушбу технология банклар томонидан масофавий хизматларни (мобил банкинг иловаларида транзакцияларни тасдиқлаш, фойдаланувчини идентификация қилиш) кўрсатиш учун қўлланилади, бу уларга банкка шахсан ташриф буюрмасдан ва шахсни тасдиқловчи ҳужжатларни тақдим этмасдан катта миқдордаги хизматларни тақдим этиш имконини беради.

Ушбу технологиядан фойдаланган ҳолда банклар фаолият кўрсатиш доираларини кенгайтиришлари ва янги миждозларни жалб қилишлари мумкин, фойдаланувчилар эса, ўз навбатида, уйдан чиқмасдан банк миждозларига айланишлари мумкин бўлади.

Биометрик маълумотлардан фойдаланишнинг яна бир мисоли бу хавфсизлик ва ишончликни кучайтиришдир. Масалан, тўловлар учун карта ўрнига биометрикадан ҳам фойдаланиш мумкин. Биоэквайринг миждозга юзини сканерлаш орқали харидлар учун тўловни амалга ошириш имконини беради, бундай хизмат турлари тижорат банклари томонидан кенг қўлланилиб келмоқда ва ўз навбатида кўплаб қўлайликларни яратиб бермоқда.

Блокчейн. Бу технология орқали ёзилган маълумотларга эга бўлган код блокларининг боғланган рўйхатини акс эттиради. Ҳар бир янги транзакция янги код блокига ёзилади, у олдингисининг тарихини ва вақтни синхронлаштириш билан сақлайди. Ёзиб олингандан сўнг, маълумотлар регистрдаги барча нусхалар билан синхронлаштирилади. Бу хусусият ахборотнинг ўзгармаслигини таъминлаш имконини беради. Банклар ушбу технологиядан реал вақт режимида кредитлаш (ақлли шартномалар ёрдамида қарз олувчи рискларини бошқаришда), текшириш, мулкни баҳолаш, ликвидлилик, нақд пул ва портфелни бошқариш учун фойдаланиши мумкин.

Ақлли шартномалар. Ушбу технология маълум шартларни ўз ичига олган электрон алгоритмдан ташкил топади. У тақсимланган регистрлар тизимида ишлайди, бунда, маълумотлар марказлашмаган тарзда сақланади, бу унга битимнинг барча иштирокчиларининг киришини таъминлайди ва ижро шартларини бир томонлама ўзгартиришдан химоя қилади. Ушбу алгоритм банк тизимига уланган ва маълумотларни олиш учун ташқи тизимлар билан боғланган. Ташқи маълумотлардан фойдаланиб, алгоритм белгиланган шартларга мувофиқ текширилади, агар шартлар бажарилган бўлса, шартнома бажарилган деб ҳисобланади ва муайян ҳаракатлар амалга оширилади. Хусусан, банклар кўпинча савдони молиялаштириш, аккредитивлар билан операциялар ва кредитлаш учун ақлли шартномалардан фойдаланадилар.

Хулоса ва таклифлар. Юқоридагилардан кўриниб турибдики, молиявий технологиялар банк соҳасида жуда кенг қўлланилиб келинмоқда. Бунда улар бизнес-жараёнларни ҳам, молиявий маҳсулотлар ва хизматларни ҳам модернизация қилиш, рақамли инфратузилмани жорий этиш ва ривожлантиришга боғлиқ бўлиб келмоқда. Албатта бу кўшимча харажатларни талаб қилади, бироқ тўғри ёндашув билан улар нафақат ўзини оқлаши, балки сифат жиҳатидан ҳам банк фаолиятини яхшилашга туртки бўлиши мумкин. Бундан ташқари, рақамли трансформация нафақат ривожланиш, балки соҳадаги қаттиқ рақобат шароитида омон қолишнинг ягона усулига айланиб боради.

Молиявий технологиялардан фойдаланган ҳолда банкларда фаолият юритаётган кадрлар билан боғлиқ бўлган жараённи рақамлаштирилишида кадрларни ишга олиш, улар малакасини ошириб бориш ва қайта тайёрлаш каби тадбирларни рақамлаштириш малакасига эга бўлган кадрларни актив ҳолатда жалб этиб бориш, рақамлаштириш инструментларидан фойдаланиш амалиётини жорий этиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. 2018 йил 19 сентябрдаги “Миллий тўлов тизимини ривожлантириш чоратadbирлари тўғрисида”ги қарори
2. Коробова и др. Банковское дело. Учебник.-М.: Экономист, 2006.-766 с. (132-143-бетлар).
- 3.Раҳматов Х.У., “Тижорат банклари тизимидаги инновацион дастурий таъминот ва махсус платформалар хизматлари:хориж тажрибаси”- “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 3, июнь,2019 йил
- 4.Каримов Жасур Ботирович “Банк тизимида молиявий инновацияларни қўллаш истикболлари”- International Journal of Finance and Digitalization- Vol. 2 Issue 06, 2023
5. Ғаниева Н. А. и др. Тўқимачилик ва енгил саноат корхоналарига банк хизмати кўрсатишнинг ўзига хос хусусиятлари //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 675-679.
6. Karimova, M. (2023). Urgent Issues of Accounting for Fixed Assets in the Context of Modernization of the Country. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 2(10), 96-100.
7. Каримова, М. Б. (2023). УЧЕТ АРЕНДЫ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В СООТВЕТСТВИИ С МСФО. Miasto Przyszłości, 41, 27-32.
8. <http://www.ziyonet.uz>.
9. <https://namstat.uz/uz/> маълумотлари
10. <https://thefinancialbrand.com> – The financial brand расмий веб сайти.